

Péntek Imre hetven éves

A ma már legendásnak tűnő Elérhetetlen föld (1969) című antológia – a „Kilencek” – költői között is megkülönböztetett hely illeti meg Péntek Imrét. Elsőbben fanyar líraszemlélete, a többiektől jól elütő hangja miatt. Mert különbözött a kortárs magyar lírát meghatározó – joggal meghatározó – fő sodortól (Juhász Ferenc, Nagy László), s némely lírai elérzékenyülése mellett inkább Kassák Lajos avantgárdja felé vette az irányt. Pontosabban a kassáki nyelvet, amelynek ugyancsak volt konok húzása, filozofikus handabandával díszítette. Ám ez a handabanda, a meghökkentően a lehetetlenségekre épülő, a társadalmat (Kádár-korszak) sokkoló kérdésekkel zaklató beszéd fiatalos lendülettel – mert még csak készül röpdülni fejünk felett a nikkel-szamovár – fordult az abszurdba. A fiataloktól elvitatott jogot – életlehetőséget – akarta visszaszerezni.

Péntek Utassy József Zúg márciusával ellentétben, ám ugyanolyan dühvel, a hagyományos líramodellt rúgta föl. Azt az 1956 igazságaiba belealudt népet ostorozván, amelynek mindegy volt, hogy forradalom vagy ellenforradalom, csak húzassa meg magát a béke-paplannak hazudott takaró alatt. Van-e jogunk, kopog, dörömböl, kinek?, mindannyiunk lélekajtaján a kérdés. Mire? „agyunk almájában kukac-kongresszust leszavazni (...) / vezércikk-halóingben aludni / vécéöblítést szimfonikus zenekarra hangszerelni / fejest ugrani a húsdarálóba, hogy fasírtta nemesedjünk (...) / fehér egeret tenyészteni az ágyúcsövekben (...) / Kolumbuszt Amerikára térdeltetni / hímnős virágokat ivartalanítani / hugyoldák tájképeit levizelni / az ég arany köldökébe köpni / levesbe fojtani a daragaluskát / van-e jogunk / föltankolni a fürdőkádat lángfürdőt venni / van-e jogunk megbolondulni / ha egészen normálisak nem lehetünk / van-e jogunk / Van-e jogunk?”

Aki az egymást néha hosszú szünetekkel követő verseskönyvekből – Éjféli pályaudvar (1974), Édesség anti-reklám (1979), Lemondóka (1984), Holt verseny (1992), Kényszer&képzetek (1995), Vi(g)aszkereskedés (2002) – akarja eme költészet tanulságait leszűrni, vezérfonalát és csontozatát (nem múzeumi tárgy!) kikeresni, illetve megállapítani, annak azért sincs könnyű dolga, mert a társadalmi és családi idillt tükröző korai „ellágyulások” – A fiatal budapesti építőmunkásoknak; Otthonról zavaros körülmények közt távozott férj levele a városból – és a József Attila-i vers könyörtelen logikáját visszhangzó szerkezet vagy parafrázis (Az esélytelen; Elkötelezetlen értelmiségi éneke; Szélben) megtéveszthet. Az igazi Péntek-vers, még ha a szonett a Nem én kiáltok költőjét nem mindennapi beleéléssel visszhangozza is, ettől távolabb van. Az abszurditás terrénumán.

Különösen a pár év előtti, válogatott kötetnek is tekinthető félrebeszéd (2009) – a költő legjobb verseskönyve – fölépítésén látni, hogy a társadalmat átfúró fullánkos ész, a groteszk humorba párnázott könyörtelen ítélet nincsen egyedül. Nincsen, mert ha a hidegszik (korai vers) és a Bárka (föltehetően őszike) közötti, számtalan meglepetést tartogató líra-arcokat nézzük, az Urat szólító zsolozsmától (Távolodóhoz) a politikai kiábrándultságot tükröző furcsányig széles a skála. Még a humorral teli Udvar („borzong a vén tyúk...”, stb.) ideemelése sem volt szükség, hogy lássuk a zalai költő intenzív, a lépcsőket kettesével-hármasával vevő lírafutamát.

Minthogy saját erőből vált senkivé, miként az Önérzet közli, jogalap arra – szokatlan jogalap –, hogy mindenné váljék. Ebben a József Attila-i gesztusban, bár a formaruha gyakran a szabadvers, ott a magánykalitkájában vergődő, kiúttalanságában fölháborodó ember hangja. Nincs A szabadság tautológiáinál élesebb kés. „Ajtók és zárok sokfelől, / sédült kulcsként hiába forgok; / fogoly vagyok, de ki az ör, / ki lesz majd az, értem öl, / s köteleimből kioldoz?” A „léleknyugtató”, mert felelet nincs, zaklatottságra úgy tekint a lírahős, mint öröktől fogva lévő vagyónára. Ez a kíméletlen szelídség fordítja át a hangját groteszkbe. A

hidegszik – micsoda ige! – döbbenete épp a humánus, az életünkre törő agresszort óvó megközelítésben van. Avval, hogy kimondatott a való – „fáznak az atombombák” –, az egyetemes tél közeledte ugyancsak realizálódott. De az atom-tengeralattjárók is fáznak, a hernyótalpak is fáznak, a rakétaelhárító rakéták is fáznak, a gyorstüzelő ágyúk is fáznak. „elfagynak az aknamezők / elhervadnak az acélvirágcsokrok / kihunynak a torkolatűzek / zúzmarások a hadiköltségvetések / berozsdállnak az atomaknazárak / a gépfegyverek és gránátok / közelebb húzódnak a fűtőtesthez”. S mindezen fagyhalálra mi nyújt vigaszt? Az emberszív. A költemény a bravúros zárással lesz a tiltakozás valóságos apoteózisa: „fázik a puszkagolyó / besurran az emberszívbe / a puha meleg hűsfészekbe / melegedni”.

A „pult alatti szavakat” drágán adják, az igazi költő mégis vevője, erkölcs-dénárral kell értük fizetni. Nem azokra a trükkösen fabrikált szóeleményekre gondolok (hidegszik, lábolna, belecsondül, csörömpöröl, gondüzelek), amelyek hangulati töltéssel bírnak – ez sem elhanyagolható –, hanem a versek összhangzattanára: a magatartást, a gondolkodást, a groteszk képében sem halványuló magyarság-képet revelálókra. S bármennyire is érhető a költő indulata az önmagukat átfazonírozó, KISZ-titkárból tőkésé, illetve cenzorból erkölcsösszé vált „agitpropka” és a Szovjetuniót mint gyarmatosítót kiszolgáló pártvezér ellenében (furcsány, alkalmi vers a posztszocializmus állásáról, Kádár-sonett), nem biztos – jóllehet hatásos – a célbaérés.

A megengedő, humorral fölvertezt komolyság viszont gyilkos erejű – megsemmisítő. A bőszült vers épp evvel a jót rosszá tevő bódultsággal – „Belzebub cinkosan kacsint” – válik bitóvá. „egész nap bőszén körmölök / vigyáznak rám az ördögök / ellankadnom nem szabad / a gáztettek ragyogjanak // a feladat a fő szabály / átírni minden krónikát / csalók aljas gazemberek / példaként említsenek // mocsokból fonok glóriát / a vétket kellem hasza át / tankönyvekben a bűn s erény / egy tollvonás helyet cserél // gyilkosokat a címlapon / védőszentté avatom / s mulat e fura praktikán / és áldást oszt a Vatikán...”. A Vágy megalkuvásra, a végén Karinthy-parafrázis csattanóval, szintén eme recept szerint készült.

Péntek Robinson szigetén? Péntek a társadalomban. A szigetet, az önmagának választott szigetet körülveszi az élehetetlen lét tengere. Ettől annyira elzárt, ezért tűnik illúziónak a róla való menekvés. Amikor a költő az Urat szólítja – „Valami nincsen rendjén itten” (Személyeskedés) –, korábbi hitetlensége bölcs, ám a bántásba bele nem nyugvó alázattá szelídiül. Ezt az érzést is – távolról? közlőrl? – József Attila táplálja. Az így szinte életelixírré váló rokonszenvtől a kortárs költő számára nem lesz idegen a „sziget”, s a golgotai riasztó csönd is – „Sínek, utak keresztjén fekszel / egészen a feltámadásig” – elviselhetővé válik.

A mártírium, vagyis a Radnóti-sors (önfeláldozás) előtti főhajtás, mai vonzatokkal, ugyancsak eme ítélező groteszk létükör része (Rögtönzés egy razglednicára). Péntek Imre holt versenye (nem holtversenye!) a „belső maszkot” faragó, s a politikának fityiszt mutató lírikus röhejes múlt-jelen-jövő leltára. A „tengerre magyar!” helyett a „masszörre magyar!” nem más, mint a kiábrándultság fokmérője. S avval, hogy „A történelem légyaszaros / olajnyomatán ott a rendjel” (Kitüntetett idő), a megsavanyodott győzelem illúziótlan sötétje ábrázoltatott.

A versek szaggatott légzése – a sonett-láz némelykor tompít ezen – a lírahős mindenkori feszült állapotát tükrözi (néha keserves öniróniával). Viszont a remekbe szabott őszike, bár még nincs itt a megadás órája, több mint ennek föloldása, maga a létösszegző zsoltár. „Holtak libegnek porladt lábnyomokban, / derengő arcuk: vén ablakszemek. / Dombok diója halkán összeroppan, / s merül az alkony: arany félsziget. // Hattyú száll az irgalom tavára, / part nyeli el a lágyl hullámokat. / Hold ezüstlik, s elindul a bárka / az álomtalanság felhői alatt” (Bárka).